

Néhány szó a középkori Erdély és Bánát elfelejtett román autonómiáiról

Az **erdélyi és bánáti román kerületek** kiváltságos státusza több hasonlóságot mutat a székely katonatársadalommal, bár ezek szabadságai nem voltak olyan egységes keretbe ágyazva, mint azok, amelyekkel a területileg is egységes tömböt képező Székelyföld privilegizált népessége volt felruházva; másfelől pedig autonómiájuk javarészt viszonylag korán feloldódott a vármegyei szervezetbe. Mindemellett, a királyság egyes délkeleti peremvidékein kialakult román közösségek előjogai – csakúgy mint a székely szabadságok – a kenézek, vajdák, bojárók katonai szolgálataihoz voltak kötve.

E hasonlóságok kapcsán érdemes odafigyelni arra, hogy 1451-ben Hunyadi János kormányzó „a hét román szék” („septem sedes Walahicales”) szolgabíróihoz intéz felhívást, ami alapján (tekintettel a megnevezésre és a számra) Bónis György arra vélt következtetni, hogy követendő modellként tűzhatték ki a székely és szász adminisztrációt, „hiszen a románság közigazgatási egységeit rendszeren nem székeknek, hanem kerületnek nevezték.” Szintén Bónis György figyelt fel a krassóvidéki Monostor kiváltságos falu lakóinak 1520-ban megfogalmazott azon fenyegetésére, hogy a közgyűléstől – tehát a helyi autonómia fő szervétől – távolmaradó falusfeleiket *székely módra* („more Siculorum”) fogják büntetni, lerombolván házaikat. Ezt az esetet később Imreh István is, a székely társadalom analógiájának tárgyalásakor, ismételten felemlíti.

E két példa **a régi Temes és Krassó megye keleti részén kialakult román kerület** történetéből származik. A nyolc bánáti kerület a következő: Karánsebes, Lugos, Miháld, Halmas, Krassófő, Borzafő, Ilyéd és Komját. Privilegiumaik eredete a XIV. századba nyúlik vissza, amikor a török elérte a Duna vonalát, és szükségessé vált a térségben egy folyamatosan ott tartózkodó parasztkatonaság jelenléte. E kiváltságokat 1457-ben (Temeseli Dés Mihály, valamint Báziasí Sisman fia István kenézek kérésére), V. László erősítette meg, annak elismeréseképpen, hogy a környék népe híven védelmezte a török ellen a Duna-menti réveket. A király meghagyja, hogy a nyolc kerület területén az idegenek ne kaphassanak adományképpen birtokokat és falvakat, a kerületek oszthatatlanok és nem adományozhatók,

Komját vármegye (melyet Hunyadi János elzalogosított) újraegyesül a többi hét kiváltságolt kerülettel. A bíraskodás a kerület „régí törvénye” alapján történik, ha idegen személyt valamely itteni román nemes részéről ér sérelem, akkor ennek ispánjánál perelheti. A román nemesek – hasonlatosan a királyság „igazi nemesei”-hez – adómentességet élveznek. A XVI. század végén, az akkorra részben felbomlott kerületeket Báthori Gábor próbálta helyreállítani, újból biztosítva kiváltságaikat, de sorsuk néhány évtized múlva végképp megpecsételődik, midőn Barcsai Ákos átengedi őket a töröknek.

A román autonóm szerveződések sorából – tekintve a székely önkormányzathoz kapcsolódó rokon szálait – külön figyelmet érdemel **Fogarasföldje**. E *regnum* területén élő *bojár*okról írja David Prodan, hogy „ők azok utódai, akik a faluközösségek kötelékéből emelkedtek ki, kenézékként vagy más módon, vagy a Havasalföldi uralkodók adományai következtében. Ismeretesek Vlaicu, Mircea cel Bătân, Vlad Dracul és mások adománylevelei.” Bár a fogarasi bojárság intézményét bizonytalan eredetűnek tartja, Bónis György is egyetért azzal, hogy Fogarasföldje – akár a király, akár a Havasalföldi vajdák, akár az erdélyi fejedelmek által igazgatva – mindig egy külön *regnum*-ot képezett, központja az azonos nevű vár volt, az a vár, melynek közvetlen szolgálatában állottak a vidék kiváltságos lakói. A várbirtok 1632-ben készült urbáriuma leszögezte, hogy a *bojár*ok meg *libertinusok* „lovok hátán szolgálnak az várhoz valamikor az szükséghez kevania”. A fogarasi bojári státusz – eltérően a kenézi tisztségtől, amely nemesi címmé alakult, a hozzátartozó föld pedig nemesi birtokká – megtartotta *officium* jellegét: a „hivatal” – mint kötelezettség – és a vele járó „bojárí örökség” összetartozott, akárcsak a székely „lófőség”, vagy a szepesi lándzsások birtokai esetében. E kiváltságok hosszú életét Șarolta Solcan azzal az érdekek diktálta egyensúly-helyzettel magyarázza, mely a bojáróok autonóm törekvései és a *regnum* urainak uralmi igényei között fennállott: „A társadalom alakulását két eltérő irányú igyekezet befolyásolta. A fogarasi közösség minél tovább szerette volna változatlanul őrizni a régi állapotokat. A kiváltságok bővítésének lehetősége fel sem tevődhetett. A külső hatalom viszont az előjogok korlátozását, sőt megszüntetését kívánta. E hatalom különleges ereje egyrészt biztosította az autonómia védelmét, másfelől rombolóan hatott a hagyományos struktúrákra.”

Sok közös vonást mutat a székelység rendi berendezkedésével **Kővár vidék** társadalma is. Ștefan Pascu szerint ez valaha, „a szabad faluközösségek korában [...] egy olyan román ‘ország’ volt, akár e tájékon és másutt létező megannyi társa, mely élte patriarchális életét, a hagyományok és szokások pedig nemzedékről nemzedékre öröklődtek.” Nem kívánjuk és

nincs is módunkban e helyen eldönteni, vagy éppen vitatni: mi az oka annak, hogy bár a vidék már a középkorban döntően román többségű, helyneveinek igen jelentős része magyar eredetű. 1405-ben már 51 román falu létezett mindössze 7 magyar faluval szemben. A magyar falvak száma tovább csökkent, hiszen David Prodan, idézvéen Kővár várbírtokának 1566-ban kelt urbáriumának szövegéből, és tekintetbe véve az összeírt lakosok jellegzetes foglalkozásait, a vidék 67 falujából csak Berkeszt és Hagymáslápost tekinti magyarnak. A 65 román falu 12 „vajdaságba” szerveződve élte hagyományos életét.

Szentgyörgyi Mária, a tájegység monográfusa hangsúlyozza e társadalom különutas fejlődését, mely érthetetlen az idegenek számára. Így 1600 augusztusában Rudolf császár kiküldött biztosai azt jelentik, hogy „öfelsége, a vajda [Mihály vajda] Kővár vidéki alattvalóinak és utódaiknak székely szabadságot adományozott, azt kérve csupán ennek fejében, hogy katonai szolgálatot teljesítsenek, az ennek megfelelő felszereléssel.” Mivel Kővár vidékén egyetlen más adat sem utal arra, hogy tömeges kiváltságolás történt volna Mihály vajda korában, aki ráadásul semmiképp sem adományozhatott az ott élőknek „székely szabadságot”, az történhetett, hogy az illető biztosok olyan viszonyokat találtak e területen, melyeket *egyedül a székely szabadságokkal tudtak kapcsolatba hozni*. E kiváltságok különlegességére Bethlen Gábor is felfigyelt, aki Nagylucsei Dóczy Andrásnak címzett, 1615 novemberében kelt levelében ekképpen írt: „Ott Kővár vidékén inkább minden faluban aféle megnevesített bojérok, kiket vajdáknak is hívnak, voltak, mikor privátus emberek bírták Kővárat és nem fejedelem kezek voltak rajta is, azok az ő szabadságokban és nemességekben megtartattak, holott nem csak a vár urától, avagy földesuruktól, hanem régi királyoktól és fejedelmektől vagyon szabadságokról privilégiumok, attól elválva, hogy az várhoz lovak hátán imide-amoda való küldözéssel tartoznak szolgálni. Ez ilyeneket szegény Báthory fejedelem idejében ugyan híre nélkül hatalmasan háborgatták és nyomorgatták, jobbágyokká akarták tenni némely donatariusok, de annak szegények ők nem engedtek, bujdosással és minden marhájoknak elvesztésével elkerülték a jobbágytságot akkor is. Most pedig immár, amikor öfelsége kegyelmességéből Kővár vissza adatott, mind az országot, mind minket megtalálván könyörgésekkel ítélje kegyelmed, ha tartozunk helyére állatni olyan régi igazságokat.”

E román autonóm közösségek historiográfiai utóélete érdekes. A román történetírás – a közkézen forgó szintézisek szintjén – olykor foglalkozik velük, mint ősrégi, feudalizmus előtti szerveződési formákkal. Arról viszont, ami hiteles írott kútfővel, királyi, fejedelmi oklevelekkel és statútumokkal

adatok: a feudális hatalommal való viszonyokról, arról, miképpen illeszkedtek a kor rendi társadalmába, miképpen voltak részei egy autonómiák tömkelegéből összeálló működő egésznek, nos, minderről már csak szűk szakmai körökben esik szó. És akkor is elmarad a többi, hasonlóan szervezett autonóm közösséggel vonható párhuzam. Pedig közös történelmünk része ez is.